

HØGSKULEN I SOGN OG FJORDANE

Nærmiljøskolen
2014 rg. 26 Nr. 3

HISF/SOGN Tidsskrift Nr

H14001282

14 OKT. 2014

www.lufs.no

En bærebjelke er borte

SIDE 16-17

HØGSKULEN I SOGN OG FJORDANE
Biblioteket Sogndal Postb. 133
6851 SOGNDAL

RETURADRESSE:
Anne Bruun Dahle
Sørbøveien 550,
4990 SØNDELED

LUFSS er – desentralisert dugnadsorganisasjon

- partipolitisk nøytral
- høyringsinstans

LUFSS arbeider for å

- styrkje nærmiljøskulane
- motverke skulesentralisering

LUFSS meiner

- Folkestyret er tufta på ein offentleg, gratis skule – der alle må møtast
- Retten til skule i eige nærmiljø
- er lovfesta – Jf. Opplæringslova §8-1
- Privatskulelova må derfor opne for at nedlagte grendeskular kan drivast vidare etter offentleg læreplan

Styret

Leiar Brite Kandal, 2372 Brøttum, tlf. 928 28 247
brite.kandal@lufs.no

Nærmiljøskolen – medlemsblad – kontakt:

Gerd Holtan, Vesterøyveien 21 B, 3235 Sandefjord
gerd.holtan@lufs.no

Bli medlem

Støtt nærmiljøskulane:

Personar 350 kr
Skular og andre 500 kr

Svein Barmen – svein.barmen@lufs.no

NÆRMILJØSKOLEN – MELDINGSBLAD FOR LUFSS

Skulelandskapet i Noreg i 1814

Kort om bakgrunn

for skulelandskapet i 1814

Bakgrunn for obligatorisk skule for alle var at konfirmasjon vart obligatorisk i 1736, og i 1739 blei det innført skule for alle for å lære borna opp i det dei måtte kunne for å svare på spørsmåla til presten i overhøyrring ved konfirmasjonen. Dersom ein ikkje var konfirmert, kunne ein ikkje ta seg arbeid utanom heime på garden. Ein kunne heller ikkje gifte seg utan å vere konfirmert. Dette var ikkje ei sovande lov. Då eg for 25 år sidan intervjuja nokre eldre personar om deira eigen skulegang og konfirmasjon i ca. 1914, fortalde ei eldre kvinne om ein mann på 24 år som vart konfirmert same dagen som ho. Han hadde stroke på overhøyrringa første gong, hadde ikkje gått om att slik som var vanleg. Det var då han skulle ta ut lysing, ein ny prest såg at han ikkje var konfirmert og som tykte han måtte få lov til å gifte seg. Dette er ikkje meir enn ca. 100 år sidan.

Skulelandskapet i 1814 var prega av at kvar stand hadde sin skule:

I: Overklassen: Latinskular

I dei største byane, i Christiania, Bergen og Trondheim, var det latinskular. Dei var det berre eit fåtal som fekk tilgang til, berre gutar, og berre overklasseborn. Latinskulane gav

innføring i høgkulturen, dominert av klassiske språk og klassisk litteratur, og var dei einaste som førebudde til studie ved universitet som fram til 1813 var i København.

II: Borgarane i byane: Borgarskular

Borgarskulane vart oppretta i byane frå slutten av 1700-talet for å skaffe borgar- og kjøpmannsstanden ein skulegang som passa deira behov, dei skulle gå inn i leiande stillingar i handel og industri. I borgarskulen fekk praktiske fag som skrivning, rekning, språk og naturkunnskap ein brei plass i undervisninga.

III: Allmuen:

Allmueskular på landet og byskule for fattigfolk i byane

På landsbygda var skulane organiserte som omgangsskular, medan det i byane oftest var egne bygg til skulen. Skuleplikt var frå 7 til 12 år, og faga var kristendomskunnskap og lesing som ei førebuing til konfirmasjon.

Det var tette skott mellom skule-slaga, og det var ikkje mogleg for dei som gjekk i borgarskular eller allmueskular å komma seg vidare på skule. I byane var det mange som ikkje fekk skulegang i det heile. Dei kunne mangla kle og sko, eller dei måtte gjere arbeid heime. Særleg

VELKOMMEN TIL NETTBUTIKKEN!

LUFSS har oppretta nettbutikk for å formidle eit lite knippe bøker som er spesielt skrivne for små skular. Bøkene vert sende ut frå ekspeditør Anne Bruun Dahle og bør finnast på alle skular!

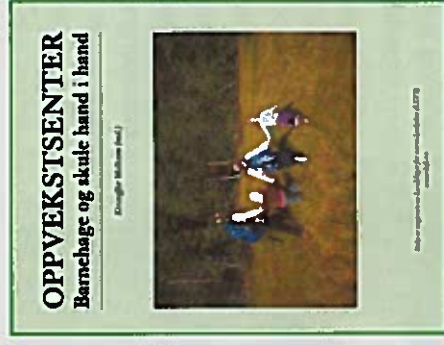
Kjøper du boka om Oppvekstsenter, Nærmiljøpedagogikk

og Arbeid i fådelt skule, er prisen per pakke kr. 500,-. TING BØKENE!

MOTSTRAUMS

jubileumsboka LUFSS 25 år
Pris: 300 kr. + porto. TING BOKA

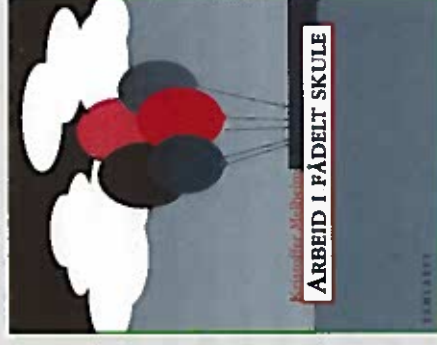
OPPVEKSTSENTER

- barnehage og skule hand i hand
Pris: 250 kr. + porto. TING BOKA

NÆRMILJØPEDAGOGIKK

Pris: 250 kr. + porto. TING BOKA

ARBEID I FÅDELT SKULE

Pris: 100 kr. + porto. TING BOKA

gjaldt det jenter som måtte passa småsysken medan mora var på arbeid. Og det var ofte svært mange elevar på ein lærar. Først i 1848 kom lova som fastsette at ingen lærar måtte under- vise meir enn 60 elevar om gongen.

Det viktigaste kjenneteiknet på skulen for allmuen er at det var ein:

O Kristendomsskule med pugg

I ein skule som skulle førebu for konfirmasjon var kristendom hovudfaget.

N For å gjere faget Æ «forståeleg» fekk R biskop Pontoppidan i oppdrag I å gjere eit utval L frå Bibelen og J Luthers forklaringar. Pontoppidan kom i mange utgåver, og vart S brukt i over 100 år. Det var truleg einaste boka elevane hadde i 1814.

O Den bestod av 759 spørsmål og svar L som skulle puggast. Det var mange E som sleit med pugginga. Stoffet var i seg sjølv så vanskeleg og språket så fjernt frå det munnlege at det måtte puggast ordrett, om det i det heile teke skulle lærast. Om dette pugget fekk eg høyre mange dramatiske historiar i dei intervjuva eg gjennomførde. Sjølv om det gjaldt skulen i 1914, så var det ikkje så store endringar på desse 100 åra. Ein elev som ikkje greidde pug-

ginga, hoppa ut vindauga på skulen og miste livet. Ein elev sa: «Han vart pint under Erik Pontoppidan». Og ein elev som fekk same lekse for tredje gong med læraren sin trussel om at han skulle høyrast igjen neste veke, sa:

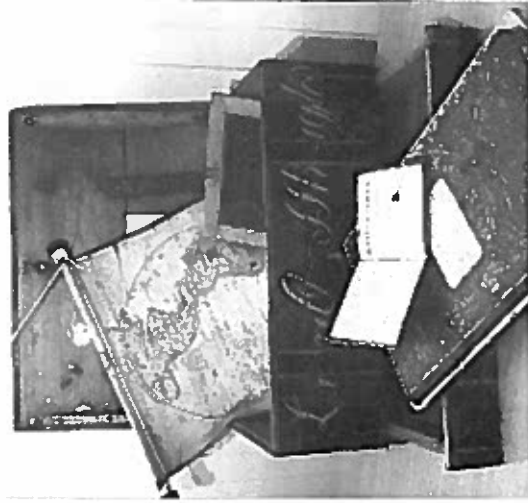
«Då trur eg at eg er sjuk», for dette makta han ikkje å lære så godt at han kunne seie det

fram i timen. Så seint som i mi tid i folkeskulen på 1950-talet sat ein gut framfor meg og sveitta og skalv i alle kristendomstimane for han greidde ikkje å pugga korkje salmevers eller forklaringa. Men han slapp å gå oppatt ein

klasse og vart konfirmert, noko som ikkje var sjølvstøtt i 1814.

Skule rundt langbordet

På landsbygda var det ikkje skulebygg (med unntak av nokre få skuler ved bergverk og bruk). Der var det omgangsskule. Læraren reiste frå gard til gard og underviste ungane i nabolaget. Gardane fekk pålagd kor mange dagar dei skulle ha skule etter storleiken på garden. Då måtte dei også halde læraren med kost og losj. Ungar til husmenn som låg under garden, fekk også mat, og stundom laut gar-

den ha husrom til elevar som hadde lang og fjarleg skuleveg.

Skulen føregjekk rundt langbordet i stova. Og det er fortalt historiar om både mykje folk, støyande arbeid og tilmed grisungar som var inne i same stova. Eg intervjuva ein lærar som byrja si lærargjærning som omgangs-skulelærar, og han sa at det ofte kunne vere vanskeleg å konsentrere seg for både lærar og elevar. Hjelpemidiane var ikkje meir enn det læraren kunne bere i ei kiste, ofte kalla «skulemeisterskrinet».

Omgangsskulelæraren: Ein ung mann

I 1814 var det prestane sitt ansvar å finne lærarar til elevane, og gje dei litt opplæring slik at dei kunne klare oppgåva. Klokkarane var ofte tiltenkt jobben, men svært få klokkarar var villige til å påta seg skulehald, for korkje ære eller løn freista. Læraren hadde fattigfolks kår, og Befring seier i ein artikkel om Landsskulens vekst og fall, at læraren truleg stod lægre på den sosiale rangstigen enn vanlege tenestefolk. Eit gode var at dei vart fritakne for militærteneste etter 10 (seinere 7) år som lærar. Denne ordninga vart avskaffa først i 1886. Difor slutta også mange etter desse 7 åra, og lærerstanden besto i 1814 i stor grad av unge menn. Menn med kroppslige lyte kunne også tene til livets opphald som lærar. Læraren hadde ofte lite utdanning utover konfirmasjonen, noko

som gjorde at flinke elevar ofte kunne vel så mykje som læraren sin.

Meistertjuven Gjest Bårdsen frå Sogndal (f.1793) fortel i boka si *Mitt liv* at då han var 9 år, kunne ikkje læraren lære han meir, og han byrja som hjelpelærar. Dette syner at Gjest var flink, men det var ikkje uvanleg. Med dei store gruppene av elevar – ofte med aldersspreiing frå 7 til 14 år – ein lærar hadde ansvaret for, var det vanleg at læraren brukte flinke elevar som medhjelparar frå dei var 9-10 år gamle.

Sluttord

Eg har gitt ei generell oversikt over skulelandskapet i 1814 med hovudvekt på allmueskulen. Det var der fleirtalet av borna gjekk, då 90% av folket budde på landsbygda. Variasjonane var store både frå bygd til bygd og mellom landsdelane. Nord-Noreg hadde lenge fritak for iverksetjing av skuleprogrammet, så der var det lenge før alle borna fekk skulegang. Faga var som nemnt kristendom og lesing, og i 1814 seier bl.a. Dokka i boka: *En skole gjennom 250 år* at det var sjeldan undervisinga kom lenger enn til kristendom og lesing, og lesinga var stort sett i Pontoppidan og andre religiøse skrifter. Skrifta var gotisk og språket var dansk. Eg har nokre gamle salmebøker og andre religiøse skrifter frå den tida heime, og når eg ser på dei tenkjer eg: STAKKARS BORN.